

हिमसंस्कृतवार्ताः

दैनिक ई-संस्कृतवार्तापत्रम्

himsanskritvartah
e-Sanskritnewspaper

नवा प्रेरणा नवोत्साहः

हिमाचलप्रदेशस्य संस्कृतशिक्षकाणां नूतनः प्रकल्पः

■ पृष्ठ-4 ■ वर्ष-3 ■ अङ्क-76

1

09.01.2024 मंगलवासरः वि.सं. २०८० पौषकृष्णः त्रयोदशी पौषः 25 प्रविष्टांशः

Website- www.himsanskritam.com Email-himsanskrit@gmail.com

हिमाचलस्य इतिहासं
ज्ञास्यन्ति विद्यालयीयाः
छात्राः, राष्ट्रीयशैक्षिक-
अनुसंधान-एवं-
प्रशिक्षणपरिषदः

संस्कृतभारती-
उत्तराञ्चलस्य कुमाऊं-
संभागस्य
आवासीयप्रबोधनवर्गः
हल्द्वान्यां परिपूर्णः

वन्दे श्रीकृष्णं
परमप्रेमिणम्

प्रासङ्गिकम्

प्रधानमन्त्री वाइब्रेट-
गुजरात- ग्लोबल- समिट
इति वैश्विक- शिखर-
सम्मेलनस्य उद्घाटनं करिष्यति

सर्वेषु स्थलेषु विकसित- भारत- संकल्प- यात्राम्
अभिलक्ष्य जन-मानसेषु उत्साहः दृश्यते- प्रधानमन्त्री

हिमसंस्कृतवार्ताः, नरेशमलोटिया। प्रधानमन्त्रिणः नरेन्द्रमोदिनः प्रशासनस्य विकसित- भारत- संकल्प- यात्रायाः माध्यमेन केन्द्रस्य सर्वासां योजनानां समग्रलाभः जनेषु प्रापणस्य लक्ष्यमस्ति। वीडियो- कॉन्फ्रेंसिंग इति दृश्य-श्रव्य-माध्यमेन विकसित- भारत- संकल्प- यात्रायाः लाभार्थिभिः साकं सम्भाषणम् आचरता मोदिना प्रोदितं यत् सर्वकारः समाजस्य अन्तिम- जनं यावत् सम्प्राप्य सर्वकारीय- योजनाभिः सह तान् संयोजयति। अमुना भणितम् यत् विगत-नववर्षेषु केन्द्र- प्रशासनस्य कल्याणकारी- योजनाभिः कोटि-कोटि जनानां जीवनं सुगमं जातम् अस्ति। प्रधानमन्त्री प्रत्यपादयत् यत् ग्रामाः भवेयुः उत वा नगराणि सर्वेषु स्थलेषु विकसित- भारत- संकल्प- यात्राम् अभिलक्ष्य जन-मानसेषु उत्साहः दृश्यते। अमुना प्रोक्तं यद् एतस्याः यात्रायाः बृहत्तमः उद्देश्यः एतदेव अस्ति यत् सर्वकारीय- योजनानां लाभात् न केऽपि जनाः वञ्चिताः भवेयुः। मोदी प्रोदैरयत् यत् विकसित- भारत- संकल्प- यात्रा- प्रकल्पेन द्वि-त्रि- दिनेभ्यः पूर्वम् पञ्चाशद् दिनानां यात्रा सम्पूरिता अस्ति। अथ चास्यां यात्रायां एकादश-कोटिकैः जनैः प्रतिभगिता कृतास्ति। विकसित- भारत- संकल्प- यात्रा केन्द्र-सर्वकारस्य प्रमुख योजनानां विषये सूचना- प्रदानार्थं समस्ते देशे आयोज्यते। अस्याः यात्रायाः माध्यमेन सर्वकारः सुनिश्चितीकरोति यत् समय- बद्धरीत्या एतासां योजनानां लाभः सर्वेभ्यो लक्षित- लाभार्थिभ्यः प्राप्तः भवेत्। विगते वर्षे नवम्बर- पञ्चदश्यां अस्याः यात्रायाः समारम्भः जातः आसीत्, तदनु प्रधानमन्त्री देशस्य पृथक् पृथक् भागानां विकसित- भारत- संकल्प- यात्रायाः लाभार्थिभिः साकं नियमित- रूपेण सम्भाषणम् आचरति। अस्याः यात्रायाः उद्देश्यः जनेभ्यः प्रधानमन्त्रि- उज्वला योजना, प्रधानमन्त्रि- आयुष्मान- भारत, प्रधानमन्त्रि- आवास- योजना- सन्निभानां केन्द्र-सर्वकारस्य विभिन्नानां जन- कल्याणकारी- योजनानां सूचनाप्रदानेन साकं तेभ्यः योजनानां लाभप्रापणम् अस्ति।

विगत- नववर्षेषु जनौषधि- केन्द्राणां कारणेन
समस्तेऽपि देशे निर्धनानां प्रायशः षड्विंशतिः
सहस्र-कोटि-रूप्यकाणां रक्षणं जातम्- अमितशाहः

केन्द्रीय- गृह- सहकारिता- मन्त्री अमित शाहः प्रावोचत् यत् विगत- नववर्षेषु जनौषधि- केन्द्राणां कारणेन समस्तेऽपि देशे निर्धनानां प्रायः षड्विंशतिः सहस्र-कोटि-रूप्यकाणां रक्षणं जातम् अस्ति। असौ नव-दिल्ल्याः विज्ञान-भवने आयोजितं पैक्स इति प्राथमिक-कृषि ऋण-समितीनां सम्मेलनं सम्बोधयति स्म। शाहः प्रोदैरयत् यत् पूर्व प्रधानमन्त्रि- जनौषधि-केन्द्रेभ्यः अधिकांशाः नगर- वास्तव्याः निर्धन- जनाः एव लाभान्विताः जायन्ते स्म। यतोहि औषधं नगरीय- क्षेत्राणां लाभार्थिभ्यः एव उपलब्धं कार्यते स्म, किन्तु सम्प्रति ग्रामीण- क्षेत्राणां जनेभ्यः अपि अल्पमूल्येषु औषधानि प्रदीयन्ते। अस्मिन् अवसरे रसायनोर्वरक-मन्त्री मनसुख मांडविया प्रत्यपादयत् यत् विगत-कतिपय- मासेषु चतुस्सहस्राधिकाः प्राथमिक- कृषि- ऋण- समितयः अन्तर्जाल- माध्यमेन पञ्जीकृताः सन्ति।

अमुना प्रोक्तं यत् त्रिशताधिक- द्विसहस्र-मितादपि अधिकाः समितयः प्रारम्भिक-रूपेण स्वीकृताः सन्ति। एतेषु पञ्चशत-मिताभिः समितिभिः जनौषधि- केन्द्राणि सन्ति समारब्धानि। अस्मिन् अवसरे प्रधानमन्त्रि- जनौषधि- केन्द्राणां सञ्चालकानां पञ्च- राज्याणां समितिभ्यः स्टोर- कोड इति भाण्डारण- केन्द्रस्य कूटसङ्ख्याः अपि प्रदत्ताः सन्ति। सहकारिता राज्य-मन्त्री वी.एल. वर्मा, सहकारिता सचिवः ज्ञानेश कुमारः, औषधि-सचिवः अरुणीश-चावला अपि अस्मिन् अवसरे उपस्थिताः आसन्।

मानवभारती विश्वविद्यालयस्य
संचालकेन सहितं दशजनाः
आरोपिनः कृताः, न्यायालये
अंतिमं चालानप्रस्तुतम्

हिमसंस्कृतवार्ताः- शिमला।

मानवभारती निजीविश्वविद्यालयस्य अनुचित- उपाधिप्रकरणे पुलिसस्य विशेषानुसन्धानदलेन उच्चन्यायालये अन्तिमं चालानप्रस्तुतम्। एतेषु विश्वविद्यालयनिदेशकः राजकुमारराणा, तस्य पत्न्या च सहितं १० तः अधिकाः जनाः आरोपिताः कृताः सन्ति। फोरेंसिकलैब जुझा इत्यस्मात् प्रतिरूपाणां प्रतिवेदनं प्राप्य अन्य औपचारिकतां सम्पन्नं कृत्वा एसआइटी इत्यनेन चालानप्रस्तुतम् अस्ति। विश्वविद्यालये ४६,००० अनुचित- उपाधिविक्रयणस्य आरोपः अस्ति। अभियुक्तानां विरुद्धं दृढसाक्ष्याणि सन्ति इति एसआइटी कथयति। प्रयोगशालायाः कृते प्रेषितानाम् अनुचित- उपाधिनां प्रतिरूपाणाम्, उत्तरपत्रेषु हस्तलेखस्य च परीक्षणं कृत्वा अभिलेखानां छेदनं कृतम् इति ज्ञातम्। अन्वेषणेन ज्ञातं यत् अनेकेषु राज्येषु अनुचित-उपाधिः विक्रीयते स्म। एतेषु राज्येषु महाराष्ट्रं, बिहारं, जम्मू- कश्मीरं, हरियाणा, दिल्ली, गुजरातं, तमिलनाडुः, केरलम्, पञ्जाबः, उत्तरप्रदेशः, हिमाचलप्रदेशः, बेङ्गलूरुः च सन्ति। उपाधिविक्रयणस्य एषः भ्रष्टाचारः २०१० तः प्रचलति स्म इति आरोपः अस्ति।

केवलं २६०० उपाधयः एव सम्यक्

शैक्षणिकसत्रस्य समाप्तेः अनन्तरम् अनुचित- उपाधिविक्रयणम् आरब्धम्। अभिकर्तारः डिग्री-रूपेण व्यवहारं कुर्वन्ति स्म, नगद-व्यवहारं च कुर्वन्ति स्म। उच्चन्यायालयेन निर्मितेन दलेन विश्वविद्यालयस्य केवलं २६०० उपाधयः वैधता इति ज्ञातम्। न केवलं एतत्, आरोपः अपि अस्ति यत् विश्वविद्यालयेन एतादृशाः पाठ्यक्रमाः संचालिताः येषां कृते विश्वविद्यालयप्रबन्धनात् अनुमतिः अपि न गृहीताः आसन्। उल्लेखनीयं यत् अनुचित- उपाधिप्रकरणस्य मुख्याभियुक्तस्य राजकुमार राणा इत्यस्य पत्नी आस्ट्रेलियादेशे अस्ति। सा अभियुक्ता अपि कृता अस्ति।

प्राकृतिक- तैल- वात्येन्धन- निगमेन ओएनजीसी
इत्यनेन बंगालखात्यां गहनसमुद्रस्य

प्रमुखपरियोजनान्तर्गतं तैलोत्पादनं समारब्धम्

प्राकृतिक- तैल- वात्येन्धन- निगमेन ओएनजीसी इत्यनेन बंगालखात्यां गहन- समुद्रस्य प्रमुख- परियोजनान्तर्गतं शिलातैलोत्पादनं समारब्धम्। ओएनजीसी इत्यनेन कलस्टर इत्याख्यायाः द्वितीय-परियोजनायाः अन्तर्गतं तैलोत्पादनम् आरब्धम् अस्ति। निगमेन शनैः शनैः तैलोत्पादनस्य वृद्धिरपि करिष्यते। सामाजिक- सञ्चालीय- सन्देशे प्राकृतिक- शिलातैल- वात्येन्धन- मंत्री हरदीप- सिंह-पुरी प्रोक्तवान् यत् तैलोत्पादनं प्रतिदिनं पञ्च चत्वारिंशत्- सहस्र- बैरल-परिमाणात्मकं सहैव वात्युत्पादनं च प्रतिदिनं दशकोटि-घनमीटरादपि अधिकम् भविष्यति इति आशास्यते।

प्रधानमन्त्री मोदी त्रिदिवसीय- गुजरात-यात्रायां भविष्यति। असौ तत्र वाइब्रेट-गुजरात- ग्लोबल- समिट इति वैश्विक-शिखर- सम्मेलनस्य उद्घाटनं करिष्यति। प्रधानमन्त्री मोदी अद्य तत्र वैश्विक-नेतृभिः समं द्वैपाक्षिकम् परस्परं मन्त्रणोपवेशनमपि आचरिष्यति। मन्त्रणोपवेशनमिदं गांधीनगरस्य महात्मा- मन्दिरे आचरिष्यते। असौ अद्य एव तत्र गुजरात- वैश्विक- व्यापार-प्रदर्शनमपि उद्घाटयिष्यति। ध्येयमस्ति यत् यद्यपि सम्मेलनम् इदं अद्य समारभते तथापि वाइब्रेट- गुजरात- ग्लोबल-समिट इति वैश्विक- शिखर- सम्मेलनस्य औपचारिक-उद्घाटनसमारोहः बुधवासरे आयोजयिष्यते। अत्रान्तरे मोदिना विश्वस्य प्रतिष्ठितानां व्यापारिक-समवायानां गणमान्यैः मुख्य-कार्यकार्यधिकारिभिः साकमपि परस्परं सहयोगाचरण- विषये मन्त्रणाः विधास्यन्ते। ततश्च मोदी वैश्विक-फिनटेक- नेतृत्व- मञ्चे व्यापार- जगतः प्रमुखैः जनैः साकं चर्चाः करिष्यति।

सुभाषितम्

भाषासु मुख्या मधुरा
दिव्या गीर्वाणभारती।
तस्यां हि काव्यं मधुरं
तस्मादपि सुभाषितम्॥

भावार्थ- भाषाओं में सर्वाधिक मधुर भाषा गीर्वाणभारती अर्थात् देवभाषा (संस्कृत) है, संस्कृत साहित्य में सर्वाधिक मधुर काव्य है और काव्यों में सर्वाधिक मधुर सुभाषित हैं।

सूचना- हिमसंस्कृतवार्ताः दैनिकपत्रे
व्याकरणात्मक-अशुद्धिनां कृते
सम्बद्धाः पत्रकाराः लेखकाश्च
उत्तरदायिनः भविष्यन्ति

कार्यालयः

हिमसंस्कृतम् प्रकाशनम्

जसवां कोटला तहसीलपरिसरस्य सम्मुखे
कस्बा कोटला, जिला कांगड़ा हि.प्र.
पत्रव्यवहारसङ्केतः- १७७१११

लम्बितराजस्वप्रकरणानाम् शीघ्रं निस्तारणं

राज्यसर्वकारस्य प्राथमिकता- मुख्यमंत्री सुखविन्दरसिंहसुकुः

हिमसंस्कृतवार्ता:- शिमला। सोमवासरे प्रशासनिकसचिवैः सह सोमवासरस्य गोष्ठ्याः अध्यक्षतां कुर्वन् मुख्यमंत्री सुखविन्दरसिंहसुकुः अवदत् यत् राज्यसर्वकारेण आयोजितस्य प्रथम- राजस्वलोक-न्यायालयस्य माध्यमेन अधुना यावत् ६५,००० तः अधिकाः इन्तकालप्रकरणानां निराकरणं जातम्। एतेषु ११४२० इन्तकालप्रकरणानि १२१७ तकसीमप्रकरणानि च अस्मिन् वर्षे जनवरीमासे ४, ५ दिनाङ्के आयोजिते तृतीयराजस्वलोक-न्यायालये निस्तारितानि। सः अवदत् यत् अग्रिमाः राजस्वलोक- न्यायालयाः ३०, ३१ जनवरी-दिनाङ्के भविष्यन्ति। सः अवदत् यत् प्रथमवारं तकसीमप्रकरणानाम् निस्तारणदरम् २०० प्रतिशतं भवति। २०२३ तमस्य वर्षस्य डिसेम्बर-मासस्य ३ दिनाङ्कात् २०२४ तमस्य वर्षस्य जनवरी-मासस्य ५ दिनाङ्कपर्यन्तं तकसीम-इत्यस्य १८२३ नूतनानि प्रकरणानि निस्तारणार्थं आगतानि अस्मिन् काले तकसीमस्य ३५४४ लम्बितप्रकरणानाम् निस्तारणं कृतम् मुख्यमंत्री उक्तवान् यत् राज्यसर्वकारः लम्बितराजस्वप्रकरणानाम् समयनिर्धारितनिस्तारणाय सर्वोच्चप्राथमिकताम् यच्छति, यस्य कारणात् राजस्वलोक-न्यायालयानां जनानां सकारात्मकप्रतिक्रिया प्राप्यते। सः अवदत् यत् राज्यसर्वकारः जनानां द्वारे एव गुणवत्तापूर्णसेवाः प्रदातुं प्रतिबद्धः अस्ति। सः अवदत् यत् राज्यसर्वकारः पर्यटनस्य आधारभूतसंरचनायाः विकासे विशेषं ध्यानं केन्द्रीक्रियते येन हिमाचलं आगतानां पर्यटकानां कृते विश्रान्तियुक्तः स्मरणीयः च अनुभवः प्राप्यते। सः राज्यसर्वकारस्य विभिन्नविभागानाम् सर्वेषु

पर्यटनहोटेलेषु, हिमाचलभवनेषु, हिमाचलसदनेषु, विश्रामगृहेषु च क्यूआर कोड आधारित ऑनलाइन देयतायाः सुविधां प्रदातुं निर्देशं दत्तवान्। पर्यटकानां कृते प्रदत्तसेवासु अधिकम् उन्नयनं सुनिश्चितं कर्तुं पर्यटनविभागेन अपि सः आह।

सुकुः अवदत् यत् राज्यसर्वकारेण राजीवगान्धी स्वरजगारस्टार्टअप योजनायाः प्रथमचरणस्य आरम्भः कृतः। तेन सह राज्यस्य युवभ्यः जीविकायाः अवसरं प्रदातुं ई-टैक्सी-अनुज्ञापत्राणि प्रदत्तानि सन्ति। राज्यस्य विभिन्नेषु स्थानेषु स्थापितानाम् ई-चार्जिंग-स्थानकानां अद्यतनस्थितेः अपि समीक्षां कृतवान्। सः अवदत् यत् एतत् पदं २०२६ तमस्य वर्षस्य मार्चमासस्य ३१ दिनाङ्कपर्यन्तं राज्यस्य स्वच्छपर्यावरणस्य संरक्षणाय, हिमाचलप्रदेशं हरित ऊर्जारज्यं कर्तुं च महत्त्वपूर्णां भूमिकां निर्वहति।

स्टार्टअप-योजनायां योजनानिर्मातुं निर्देशाः

मुख्यमंत्री उक्तवान् यत् अस्याः स्टार्टअप-योजनायाः द्वितीयचरणस्य जीविकायाः उद्यमानाम् आरम्भार्थं युवभ्यः आर्थिकसाहाय्यं प्रदत्तं भवति। अस्य अन्तर्गतं युवानः १०० किलोवाट्, २०० किलोवाट्, ५०० किलोवाट् च सौर-ऊर्जा परियोजनां स्थापयितुं शक्नुवन्ति। योजनायाः अन्तर्गतं लाभार्थिभिः केवलं १० प्रतिशतं राशिं सुरक्षानिक्षेपरूपेण दातव्यं भविष्यति यदा ७० प्रतिशतं बैंकऋणस्य सुविधा सर्वकारेण प्रदत्ता भविष्यति तथा च ३० प्रतिशतं इक्विटी अपि सर्वकारेण प्रदत्ता भविष्यति। अस्याः स्टार्टअप- योजनायाः अन्तर्गतं कृषकाणां न्यूनतमम् आयं प्रदातुं योजनां निर्मातुं अपि सः निर्देशं दत्तवान्। विभिन्नविभागानाम् महत्त्वाकांक्षिणां परियोजनानां समीक्षां कुर्वन् सुकुः जनानां लाभाय समयबद्धरूपेण तान् पूर्णं कर्तुं निर्देशमपि दत्तवान्। मुख्यसचिव प्रबोधः सक्सेना, अपर मुख्यसचिवः ओंकारचंद शर्मा, मुख्यमंत्रिणः प्रधानसचिवः भरतखेड़ा, प्रधानसचिवः परिवहनं आर. डी. नजीमः, सचिव एमसुधादेवी, सी पॉलरसु, प्रियतुमंडल एवं सचिवः विधि शरतकुमारलगवाल सहिताः अन्ये अधिकारिणः अपि उपस्थिताः आसन्।

हिमाचलस्य इतिहासं ज्ञास्यन्ति विद्यालयीयाः छात्राः, राष्ट्रीयशैक्षिक-अनुसंधान-एवं-प्रशिक्षणपरिषदः ३० प्रतिशतं पाठ्यक्रमे इतिहासः समाविष्टः भविष्यति

हिमसंस्कृतवार्ता:- कार्यालयीयः प्रतिनिधिः।

अधुना राज्यसर्वकारः नूतनोपक्रमं कर्तुं गच्छति येन विद्यालयस्य बालकाः राज्यस्य शैक्षणिकसंस्थासु हिमाचलस्य इतिहासस्य विषये ज्ञातुं शक्नुवन्ति। नूतने शैक्षणिकसत्रे विद्यालयेषु अपि नूतनः पाठ्यक्रमः कार्यान्वितः भविष्यति। अस्मिन् निजीविद्यालयपद्धौ सर्वकारीयविद्यालयेषु आङ्ग्लमाध्यमं पूर्वमेव वैकल्पिकं क्रियते, राज्यसर्वकारः अपि राष्ट्रीयशैक्षिक- अनुसंधान एवं प्रशिक्षणपरिषदः (एनसीईआरटी) पाठ्यक्रमे शीघ्रमेव परिवर्तनं कर्तुं गच्छति। शिक्षामन्त्री रोहितठाकुरेणोक्तं यत् सर्वकारीयविद्यालयानाम् पाठ्यक्रमे अपि आवश्यकानि परिवर्तनानि भविष्यन्ति। अधुना यथा बालकाः हिमाचलस्य इतिहासं ज्ञातुं शक्नुवन्ति, तदर्थं हिमाचलस्य इतिहासः पाठ्यक्रमे पाठितः भविष्यति। परन्तु सरकारीविद्यालयानाम् पाठ्यक्रमस्य निर्णयः केवलं राष्ट्रीयशैक्षिक- अनुसंधान- एवं-प्रशिक्षणपरिषदा (एनसीईआरटीद्वारा) भवति। एतादृशे सति सर्वकारः शीघ्रमेव अस्मिन् विषये आवश्यकं परिवर्तनं कर्तुं गच्छति। हिमाचलस्य कीदृशः इतिहासः अस्ति इति ज्ञातुं विद्यालयस्य बालकानां कृते अतीव महत्त्वपूर्णम् इति तेन उक्तम्। अद्यतनस्य युनां सन्ततिः एतस्मात् अनभिज्ञः अस्ति। एतादृशी परिस्थितौ संस्कृतिं रक्षितुं बालकान् तस्याः विषये कथयितुं च एतादृशानि वस्तूनि पाठ्यक्रमे समावेशयितुं महत्त्वपूर्णम् अस्ति। एतादृशी परिस्थितौ अधुना बालाः सर्वकारीयविद्यालयानां पुस्तकेषु हिमाचलस्य इतिहासं ज्ञातुं शक्नुवन्ति।

आपदापश्चात् राष्ट्रीयोच्चमार्गे प्रथमा कन्दरा अनुमोदिता; मण्डी-समीपे भविष्यति निर्माणम्

हिमसंस्कृतवार्ता:- कार्यालयीयः प्रतिनिधिः।

आपदः अनन्तरं हिमाचलस्य प्रथमा कन्दरा चतुष्पंक्तिराजमार्गे प्राप्ता अस्ति। कीरतपुर-मनाली राष्ट्रीयराजमार्गे कन्दरायाः निर्माणाय केन्द्रसर्वकारेण अनुमोदनं कृतम्। मण्डीनगरे षडसप्तमाइलपर्यन्तं कन्दरायाः निर्माणं भविष्यति, तस्याः दीर्घता च प्रायः द्विकिलोमीटर् भविष्यति। कन्दरायाः निर्माणानन्तरं चतुष्पंक्तिराजमार्गे प्राकृतिक-आपदायाः प्रभावः न भविष्यति। वाहनानि नित्यवेगेन गन्तुं शक्नुवन्ति। पूर्वं अस्मिन् मार्गे कन्दरायाः व्यवस्था नासीत्, परन्तु आपत्काले राष्ट्रीयराजमार्गस्य महती क्षतिः अभवत्। ततः परं सूचनाप्रौद्योगिकीविशेषज्ञानाम् अनुशंसया राष्ट्रीय- राजमार्गप्राधिकरणद्वारा पुनः सर्वेक्षणं कृत्वा कन्दरायाः निर्माणं कर्तुं निर्णयः कृतः। वस्तुतः अस्मिन् मार्गे षडसप्तमाइलपर्यन्तं राष्ट्रीयराजमार्गस्य समीपे स्थितः पर्वतः स्खलितः अस्ति। भारतीय-प्रौद्योगिकी- संस्थानस्य (IIT) विशेषज्ञानाम्

एतस्य प्रतिवेदनस्य अनन्तरं राष्ट्रीयराजमार्गप्राधिकरणद्वारा कन्दरायाः प्रस्तावः केन्द्रं प्रति प्रेषितः। अस्य प्रस्तावस्य अनन्तरं अधुना निर्माणस्य मार्गः स्वच्छः अभवत्। उल्लेखनीयं यत् आपत्काले कुल्लु- मण्डी- क्षेत्रयोः चतुष्पंक्तिमार्गेषु सर्वाधिका क्षतिः अभवत्। आपत्काले केन्द्रीयमन्त्री नितिनगडकरी अपि राष्ट्रीयराजमार्गस्य निरीक्षणार्थम् आगतः। सः पर्वतस्य कन्दरया राष्ट्रीयराजमार्गं ग्रहीतुं परामर्शं दत्तवान्। तदनन्तरं राज्यस्तरस्य राज्यसर्वकारस्य सर्वासु सभासु चतुर्मागाणां रक्षणार्थं कन्दरायाः निर्माणं कर्तुं परामर्शः दत्तः। एतेन सह मुख्यमंत्री सुकुः राष्ट्रीय-राजमार्ग- प्राधिकरणाय कन्दराणां प्राधान्यं दातुं परामर्शमपि दत्तवान् आसीत्। अधुना आपत्पश्चात् कीरतपुर- मनाली-राजमार्गे प्रथमा कन्दरा निर्मातुं गच्छति, अन्येषु राष्ट्रीयोच्चमार्गेषु पूर्वनिर्धारित-डीपीआर-अनुसारं कार्यं भविष्यति।

- राष्ट्रीयराजमार्गप्राधिकरणेन केन्द्रसर्वकारात् अनुमतिः प्राप्ता
- राज्यसर्वकारेण विशेषज्ञदलेन सह चतुष्पंक्तिराजमार्गे कन्दरानिर्माणस्य अनुशंसा कृता आसीत्

संस्कृतभारत्याः उद्देश्यम् अस्ति यत् प्रत्येकजनः संस्कृतेन सम्भाषणं कुर्यात्

॥ 1981 तमे वर्षे संस्कृतभारत्याः नामकरण जातम्, चमकृष्णशास्त्रीमहोदयः जनार्दनहेगडेमहोदयः सानन्दमहोदयः एते त्रयः बालकाः सम्भाषणम् आरब्धवन्तः । वर्तमाने संस्कृतभारती सङ्घटनस्य कार्यं समग्रे भारते तथा विश्वस्य - 27 देशेषु जाममानम् अस्ति। अमेरिकादेशे अपि संस्कृतभारत्याः कार्यालयः अस्ति।

उत्तराखण्डं। संस्कृतभारत्याः उदयं केषाञ्चित् संकल्पेन जातम्। त्रयः जनाः संस्कृतसम्भाषणम् आरब्धवन्तः तदारभ्य अद्यावधिपर्यन्तं कार्यकर्तृणां माध्यमेन संस्कृतान्दोलनेन देशे विदेशे च दशकोटिजनाः संस्कृतेन वक्तुं समर्थाः सन्ति । अधुना सर्वत्र संस्कृतभारत्याः कार्यं देशस्य सर्वेषु राज्येषु च विदेशेषु अपि संजायते । संस्कृतभारत्याः उद्देश्यम् अस्ति यत् प्रत्येकजनः संस्कृतेन सम्भाषणं कुर्यात् इत्यस्ति येन भारतस्य संस्कृतस्य वैभवं समृद्धतां प्राप्नुयात् ।

सोमवासरे उक्तकथने सम्बोधयन् प्रान्तमन्त्री श्रीगिरीशतिवारी उत्तरकाश्यां जायमाने प्रबोधनवर्गे कार्यकर्तृरूपेण अग्रे उक्तवान् यत् संस्कृतकार्याय यः समयदानं करोति कार्यं करोति सः एव कार्यकर्ता। यतोहि कार्यकर्तृणां सहयोगेन संस्कृतसम्भाषणं संस्कृतकार्यम् अग्रे प्रचलति । तेन प्रोक्तं यत् सम्पूर्णवसुधा कुटुम्बसमा तु सर्वत्र अस्माकं संस्कृतं प्रसरत् तदर्थम् अस्माकं प्रयासः भवेत् । समग्रे विश्वे सर्वे भवन्तु सुखिनः चिन्तनम् अस्माकम् एव तु संस्कृतेन तत् सुखं वयम् आनयामः । सः कार्यकर्तृणां विषये प्रेरितवान् 1981 तमे वर्षे संस्कृतभारत्याः नामकरण जातम्, चमकृष्णशास्त्रीमहोदयः जनार्दनहेगडेमहोदयः सानन्दमहोदयः एते त्रयः बालकाः सम्भाषणम् आरब्धवन्तः । वर्तमाने संस्कृतभारती सङ्घटनस्य कार्यं समग्रे भारते तथा विश्वस्य - 27 देशेषु जाममानम् अस्ति। अमेरिकादेशे अपि संस्कृतभारत्याः कार्यालयः अस्ति। सः कार्यकर्तृणां विषये प्रेरितवान् यत् यः कार्यं करोति सः कार्यकर्ता । मनसा वचसा कर्मणा केवलं कथनेन न अपितु सर्वं समर्पितं कृत्वा यः कार्यं करोति सः कार्यकर्ता। निस्वार्थभावेन, संस्कृतकार्यम् ईश्वरीयकार्यम् इति भावेन यः कार्यं करोति सः कार्यकर्ता। कार्यकर्तुः लक्षणं सः मौनेन कार्यं करोति । कार्यकर्ता योजकः भवति सः सर्वत्र योजनं करोति ।

हैमशीतलहर्या प्रकोपेण दिल्ली-पञ्जाबराज्यद्वयं समेत्य समग्रमपि उत्तरभारतं प्रपीड्यते

हिमसंस्कृतवार्ताः, युवराजभट्टराई, नवदेहली। हैमशीतलहर्या प्रकोपेण दिल्ली-पञ्जाबराज्यद्वयं समेत्य समग्रमपि उत्तरभारतं प्रपीड्यते, कतिपय राज्येषु अतिशय-शैत्यप्रकोपेण सह हिमपातस्य आशङ्कया जनानां चिन्ता विवर्धितास्ति। ध्येयमस्ति यद् दिल्लीं NCR क्षेत्रं च समेत्य निखिलमपि उत्तरभारतं कुञ्जटिकायाः भीषण-शीतलहर्याश्च प्रकोपणं ग्रस्तम् अस्ति। दुरवस्था इयती वर्धिता वर्तते यद् दिल्लीयां तन्निकटवर्ति राज्येषु च विगत दश दिवसेभ्यः सूर्यदेवस्य दर्शनस्य भाग्यम् अपि न लब्धं जनैः। जनाः शैत्याद् आत्मरक्षार्थं अग्निसेवनं कुर्वन्तः सन्ति ऊष्णवस्त्राणां च संधारणं कुर्वन्ति। प्रातःकाले कुञ्जटिकायाः प्रकोपः अस्ति चेत् मध्याह्न-समये शीतप्रकम्पः भृशं समनुभूयते। ऋतुविज्ञानविभागेन तु पूर्विये राजस्थाने, पश्चिम-मध्यप्रदेशे च जनवर्याः अष्टम-नवमयोः अशनिपातस्य हिमपातस्य चापि सम्भावना वर्तते।

संस्कृतभारती-उत्तराञ्चलस्य कुमाऊं-संभागस्य आवासीयप्रबोधनवर्गः हल्द्वान्यां परिपूर्णः

उत्तराखण्डं। सोमवासरे संस्कृतभारती-उत्तराञ्चलस्य कुमाऊं-संभागद्वारा-आयोजित-आवासीयप्रबोधनवर्गस्य समापनकार्यक्रमः राममन्दिरधर्मशालारेलवेबाजारहल्द्वान्यां सञ्जातः। अयमावासीयप्रबोधनवर्गः ०१ जनवरी २०२४ तः ०९ जनवरी २०२४ यावत् प्राचलत्। यस्मिन् मुख्यातिथिः डॉ. जोगेन्द्रसिंहखुराना, निदेशकः कृष्णशोधकेन्द्रम्, विशिष्टातिथिः श्रीप्रदीपबिष्टः पूर्वजिल्लाध्यक्षः भाजपा हल्द्वानी तथा सरस्वतातिथिः श्रीदिनेशलोशाली महोदयः आसीत्। कार्यक्रमे आध्यक्षपदं प्रदेशाध्यक्षा श्रीमतीजानकीत्रिपाठी ऊढवति। वर्गाधिकारी श्रीकैलाशपन्तमहोदयः तथा प्रशासनप्रमुखः श्रीप्रकाशभट्टमहोदयः अपि भागम् ऊढवन्तौ। मुख्यातिथि डॉ. जोगेन्द्रसिंहखुराना महोदयः अकथयत् संस्कृतिप्रवर्धनार्थं संस्कृतभारतीद्वारा कृतमेतत् कार्यम् अतीव प्रशंसनीयम्। सः स्वस्य कृष्णा-शोधकेन्द्रेऽपि संस्कृतसंभाषणशिविराणां आयोजनविषयकमाश्वासनं दत्तवान् । विशिष्टातिथिः प्रदीपबिष्टमहोदयः अवदत् यत् भारतस्य प्रतिष्ठा संस्कृते एव वर्तते। यस्मात् भारतस्य कीर्तिः भवति तत् संस्कृतं संस्कृतिश्च। अस्माभिः संस्कृतम् अग्रे नेतव्यं तथा च संस्कृतभारत्याः अयं विश्वव्यापी कार्यक्रमः यथार्थतया प्रशंसनीयः अस्ति। सारस्वतातिथिः दिनेश-लोशाली-महोदयः अपि संस्कृतभारती-सहकारेण हल्द्वानी-अनलाईन-संस्थायाः माध्यमेन वार्तालाप-शिविरस्य आयोजनस्य आश्वासनं प्रादात्। श्रीमती जानकीत्रिपाठी सर्वेभ्यः कृतज्ञतां प्रकटितवति। तथा संस्कृतस्य प्रचारार्थं संस्कृतभारत्या क्रियमाणानां विविधानां कार्याणां विषये सूचनां दत्तवति।

कार्यक्रमस्य संचालनं डॉ. जगदीशचन्द्रपाण्डेय इत्यनेन कृतम्। प्रान्तीयशिक्षाप्रमुखः डॉ. राघवझा संस्कृतभारत्याः कृतकार्यस्य विषये विस्तृतां सूचनां दत्तवान् । कार्यक्रमे कक्षाशिक्षणप्रमुखः श्रीमान् दीपचन्द्रजोशी महोदयः कक्षावृत्तं प्रस्तुतवान्। अतिथिनां परिचयः कक्षायाः मुख्याध्यापकेन श्रीमताजगदीशचन्द्रजोशीमहोदयेन कृतः। कक्षायां आहत्य ४३ शिक्षार्थिनः प्रशिक्षणं गृहीतवन्तः । कार्यक्रमे प्रांतीयसहमंत्री डॉ.चंद्रप्रकाशः उप्रेती,मोहितजोशी, ज्योतिप्रकाशः, अंकितपाण्डेयः, प्रकाशचंद्रजांगी, डॉ. कमलचंद्रबेलवालः, डॉ.अभिषेकपरगाँई डॉ. हेमंतजोशी, डॉ. नीरजजोशी, संजयभट्टः, कुमारी उमा सैनी, जतिनजोशी, अब्दुलः कविः, निशांतः, निष्कर्षः, नाजिया इत्यादयः प्रशिक्षणार्थिनः, प्रशिक्षकाश्च उपस्थिताः आसन्।

बॉलीवुडानायक-अजय देवगनेन सह वाणी कपूरः दृश्यते

हिमसंस्कृतवार्ताः- जगदीश डाभी, मुम्बई।

बॉलीवुडानायक-अजय देवगनः अद्यैव 'सिंघम अगेन' इत्यस्य चित्रोत्तलनं समाप्तं कृतवान्। सिंघम- फ्रेंचाइजी इत्यस्य अस्य चलचित्रस्य चित्रोत्तलनं समाप्तं कृत्वा अधुना अजयः स्वस्य अग्रिमस्य चलचित्रस्य चित्रोत्तलनम् आरब्धवान्। अजय देवगनस्य 'रेड' इति चलचित्रं २०१८ तमे वर्षे प्रदर्शितं भवति स्म। जनानां कृते एतत् चलचित्रं बहु रोचते स्म। अधुना च अस्य चलचित्रस्य उत्तरकथायाः घोषणा जाता। अजयदेवगनः रेड चलचित्रस्य द्वितीयभाग रेड २ इत्यस्य चित्रोत्तलनं जनवरीमासस्य ६ दिनांके आरब्धवान्। जनवरी ६ दिनाङ्के अजयः चलचित्रस्य सेटतः केचन चित्राणि प्रसारितं कृत्वा चित्रोत्तलनम् आरम्भस्य विषये सूचितवान्, अपि च २०२४ तमस्य वर्षस्य नवम्बर १५-दिनाङ्के चलच्चित्रं प्रदर्शितं भविष्यति इति अपि अवदत्। चलचित्रस्य चित्रोत्तलनम् आरब्धस्य कतिपयदिनानि एव अभवन् अधुना अस्य चलचित्रस्य सम्बद्धा नूतना वार्ता आगच्छति। २०१८ तमे वर्षे प्रदर्शितस्य रेड इत्यस्मिन् चलचित्रे इलियाना डी कूज अजय इत्यनेन सह मुख्यभूमिकायां दृश्यते स्म।

अधुना वार्ता आगच्छति यत् इलियाना रेड 2 इत्यस्मिन् न दृश्यते। प्राप्तसमाचारानुसारं वाणीकपूरः रेड २ इत्यस्य कृते अजयस्य विरुद्धं 'कास्ट' इति कृतः। वाणी कपूरः शुद्ध देसी रोमान्स, चण्डीगढ करे आशिकी, बेफिक्रे इत्यादिषु चलचित्रेषु कार्यं कृतवती। अधुना च सा अजयेन सह रेड 2 इत्यस्मिन् कार्यं कर्तुं गच्छति।

मोतिहारी रेलमार्गस्य द्विगुणीकरणस्य उपरि सेतोः निर्माणकारणेन च सामान्यनागरिकाणां कृते कष्टः

हिमसंस्कृतवार्ताः- कुणाल कौशिकः, मोतिहारी मुजफ्फरपुरनगरस्य- वाल्मीकिनगरे २०२४ तमे वर्षे द्विगुणीकरणस्य कार्यं सम्पन्नं भविष्यति, यस्य कारणात् कचहरीगुमटीतः बलुआ आपणकेन्द्रपर्यन्तं विशालमार्गावरोधस्य कारणेन सामान्यजनाः प्रतिदिनं कष्टानां प्रत्यक्षीकरणं कुर्वन्ति। जनवरीमासे द्वितीयसप्ताहे द्विगुणीकरणस्य जीवधारातः मोतिहारी पर्यन्तम् अपेक्षितं अस्ति। येन सामान्यजनाः विशालमार्गावरोधात् शान्तिं प्राप्नुयुः। सप्तनूतनाः रेलस्य उपरिसेतवः निर्मातव्याः सन्ति। यस्मात् कारणात् मोतिहारी न्यायालयस्य रेलद्वारे संख्याः १५९ इत्यय उपरिसेतोः निर्माणकार्यम् मार्चमासस्य २४ दिनाङ्के पर्यन्तं सम्पन्नं भवितुम् अर्हति। तत्सङ्गमे चांदमारीरेलगुमटी

संख्याः १६० विशेषतः डीएवीरोडस्य स्थितिः

बनकटगुमटी इत्यत्र १५८, मुन्शीसिंह महाविद्यालयगुमटी क्रमाङ्क १६१ इत्यत्र लघ्वुपरिसेतोः प्रक्रिया आरब्धा, या सामान्यनागरिकेभ्यः अतीव लाभप्रदा भविष्यति।

वन्दे श्रीकृष्णं परमप्रेमिणम्

श्रीकृष्णचन्द्रः पूर्णपुरुषः लीलावतारः कथ्यते। भगवतः व्यासस्य वाणीरूपे श्रीमद्भागवते तस्य प्रभोः दिव्यलीलानां वर्णनं प्राप्यते। श्रीमद्भागवतं श्रीकृष्णलीलायाः अमृतपयोनिधिः वर्तते। श्रीकृष्णचरितं पूर्णतायाः महत्तमं प्रतीकमस्ति। भगवतायाः षड्गुणाः भवन्ति- ऐश्वर्यं, धर्मः, यशः, शोभा, ज्ञानं, वैराग्यं चेति, एतेषां गुणानां गुणनिधिः वर्तते भगवान् श्रीकृष्णः। त्यागः, प्रेम, भोगः, नीतिः इत्यादयः सर्वगुणाः तस्मिन् पूर्णपुरुषे भगवति श्रीकृष्णे परिपूर्णाः सन्ति। हिन्दूसंस्कृतिः निष्ठायाः पूर्णताम् आदर्शत्वेन मनुते। भगवति श्रीकृष्णे समस्तनिष्ठानां पूर्णता विद्यते। अतः तं प्रभुं सप्रेम वन्देऽम्। हे परमसखे! श्रीकृष्ण! हे अच्युत! श्रीलक्ष्मीदेव्याः करकमलाभ्यां सेवितस्य भवतः चरणारविन्दस्य शरणे आगतम् एवं भयङ्करे भवसागरे निमज्जितं मां कृपया उद्धर। त्रिगुणमय्या मायारूपिण्या मृगतृष्णया यस्य बुद्धिः नितरां चपलतां गतास्ति, यस्य दशेन्द्रियाणि विषयभोगार्थम् उत्कण्ठितानि सन्ति, यो दुष्टमनुष्यैः अपमानितः स्यात्, मृतवत् स्वबुद्ध्याः कारणतः येन भगवच्छरणमपि त्यक्त्वा सांसारिकगुणानां शरणं स्वीकृतमस्ति, यः सदैव भयभीतः, कामादिषट्शत्रूणां जाले निपतितः 'त्राहि त्राहि' उच्चारयन् भ्रममाणः सः अहमेवास्मि। हे प्रभो! कालिन्द्याः प्राणनाथः त्वमसि, परन्तु तव चरणारविन्दपरागेण सर्वथा शून्योऽस्म्यहम्। मनश्शोकस्य, बुद्धिभ्रमस्य च नाशार्थं समागतः अजन्माः त्वमेवासि। तव मुखकमलस्य दर्शनाभिलाषिणं, लक्ष्म्याः करकमलाभ्यां सेवितस्य च तव चरणकमलस्य शरणे आगतं मां कृपया उद्धर। कालिन्दी, रुक्मिणी, राधा, सत्यभामा, जाम्बवती इत्येतासां सुहृद् त्वम्, स्वशरणागतानां भक्तानामुपरि कृपाङ्कित्वा तेषां भवभयाद्विमोचकः, वरदः, गोपबालानां प्रियतमः, रासस्य अधिनायकः, गोवर्धनधारी, मधुसूदनः, सर्वेश्वरः, अत्यन्तं कमनीयः, गुणाश्रयः इत्यादिभिः नानासद्गुणैः त्वं समन्वितोऽसि, त्वां प्रणमाम्यहम्। रे मनः! त्वं सर्वदा यज्ञेश्वरस्य श्रीकृष्णस्य हि भजनं कुरु। हे परमसखे! लक्ष्म्याः करकमलद्वारा सेवितस्य तव चरणारविन्दस्य शरणे आगतं मामुद्धर, मामुद्धर- इति, शुभमस्तु।

- नारदः । असमप्रदेशीयः विज्ञानशिक्षकः, नारदोपाध्यायः

अस्माकं प्राचीनं 'समृद्धं' रसायनशास्त्रम्

पारदं सम्यक् केन आविष्कृतम्?

अस्य प्रश्नस्य निश्चितम् उत्तरं कोऽपि न ददाति। सप्तदशशतकपर्यन्तं पाश्चात्यजगति पारदः सुप्रसिद्धः नासीत्। इजिप्ट देशे १८०० ई.कालस्य पिरामिडस्य मध्ये प्राप्तः।

पारदः विषयुक्तः इति सर्वे सहमताः सन्ति। अत एव १४०तः अधिकाः देशाः वर्षत्रयपूर्वं पारायुक्तानां भारतीयानां आयुर्वेदिकौषधानां प्रतिबन्धं कृतवन्तः, यत् पश्चात् उत्थापितम्।

परन्तु विडम्बना अस्ति यत् विषं मन्यमानस्य पारदस्य उपयोगः भारतेन २/२५००० ई.पूर्वं भिन्नक्षेत्रेषु क्रियमाणः आसीत्। अस्य प्रयोगः आयुर्वेदे ५०० क्रि.श. उदरस्य औषधेषु अपि! अधुना वयं प्रायः सार्धद्विसहस्रवर्षपूर्वात् विषपारदस्य औषधरूपेण उपयोगं कुर्मः, यस्य विषये पाश्चात्यजगत् त्रयः शतवर्षपूर्वं यावत् सर्वथा अज्ञानी आसीत्, तत् मूलतः आश्चर्यजनकम् अस्ति, पारदस्य एवं प्रयोगं कुर्वन् पूर्णतया 'प्रक्रियाकरणस्य' अनन्तरं तस्य उपयोगः करणीयः इति महत्त्वपूर्णम्।

यथा अस्माकं संस्कृतिषु मनुष्यस्य जन्मतः मृत्युपर्यन्तं षोडश संस्काराः क्रियन्ते, पारदे तदा एव अष्टादशविधाः संस्काराः क्रियन्ते तदा एव औषधद्वारा सेवनयोग्यः भवति। एतानि १८ संस्काराः-

१. स्वेदनम् २. मर्दनम् ३. मूर्च्छा ४. उत्थापनम्
५. अवनति ६. रोहदान ७. नियमनम् ८. संदीपनम् ९. आकाशभक्षणम्
१०. संचरणम् ११. गर्भधारणम् १२. स्वरूपम् १३. आकसीकरणम् १४. तृणम्
१५. सारणी १६. संक्रमणम् १७. वेधा १८ शरीर योगः। वाग्भटाचार्येण लिखिते 'रासरत्नसमुच्चय' इति पुस्तके पारदे औषधीयप्रयोगविषये बहुविस्तृता सूचना दत्ता। एतत् ग्रन्थं सामान्यतया १३०० क्रि.श. एषा सूचना संकलिता। अवश्यं यत् ज्ञानं पूर्वमेव ज्ञायते, तत् एते त्रयोदश/चतुर्दशशताब्द्याः वाग्भटाचार्याः तत् शब्दैः स्थापयित्वा विस्तरेण व्याख्याय अस्माकं पुरतः स्थापयन्ति। (एतत् पञ्चमे शतके वाग्भटेन लिखितस्य आयुर्वेदस्य सम्पूर्णप्रबन्धस्य वाग्भटस्य 'अष्टाङ्ग हृदयस्य' च भिन्नम्)।

क्रमशः सुधा साठ्ये मुंबई। sudha_sathaye@yahoo.com

कोऽहम् ? ---५

१९) वैराग्यं नाम किम्?

यथा यथा विचाराः उद्भवन्ति तथा तथा तेषाम् उद्गमस्थले एव सम्पूर्णतया हननं वैराग्यमिति उच्यते। यथा मौक्तिकान्वेषकः स्वस्य कटिभागे पाषाणखण्डं बद्ध्वा समुद्रतले निमज्जति तथा मौक्तिकानि गवेषयति, तथैव अस्मासु प्रत्येकं जनः वैराग्यान्वितः भूत्वा स्वस्मिन् निमज्जेत् आत्मरूपं मौक्तिकं चाधिगच्छेत्।

२०) गुरुः अथवा ईश्वरः एतयोः कृते जीवाय मुक्तिदानं न शक्यं वा?

ईश्वरः गुरुश्च मुक्तेः मार्गं दर्शयतः। तौ जीवं न साक्षात् स्वयमेव मुक्तिं प्रति नयतः। यथार्थदृशा पश्यामश्चेत् ईश्वरः गुरुश्चेति एतौ द्वौ न भिन्नौ। यथा व्याघ्रस्य वक्त्रे पतितं भक्ष्यं पलायनं कर्तुं न प्रभवति तथैव एकवारं गुरोः कृपादृष्टेः परिक्षेत्रे आगतः जीवः गुरुणा त्रायते एव, स कदापि विनाशं न गच्छति।

एवं सत्यपि जनः स्वस्य प्रयत्नेनैव ईश्वरेण अथवा गुरुणा उपदिष्टं मार्गम् अनुसृत्य मोक्षं विन्देत्। स्वम् अभिज्ञातुं स्वस्यैव ज्ञानचक्षुः आवश्यकः, किं तस्य अपरस्य ज्ञानानुभवेन? यः रामः अस्ति सः 'अहं रामः' अस्मीति अभिज्ञातुं दर्पणम् अपेक्षते वा?

२१) मुमुक्षोः कृते जगत्त्वानां चिकित्सा आवश्यकी वा?

यः अवकरं त्यक्तुम् इच्छति तस्य कृते अवकरस्य विश्लेषणम् अनुपयुक्तम्। तथैव यः आत्मानं वेत्तुम् इच्छति तस्य कृते तत्त्वानां गणना अथवा तेषां स्वरूपस्य विचारः अनावश्यकः। तस्य कृते एतावदेव आवश्यकं यत् आत्मनम् आच्छाद्य तं गोपयन्ति सर्वाण्यपि तत्त्वानि निराकरणीयानि। सर्वं जगत् स्वप्नः एव इति विचारणीयम्।

२२) किं जाग्रदवस्था स्वप्नः च अनयोः मध्ये भेदः एव नास्ति?

जाग्रदवस्था दीर्घकालिका, स्वप्नः लघुकालः, एतं विहाय द्वयोः मध्ये न कोऽपि अपरः भेदः। जाग्रदवस्थायां यथा जाग्रदनुभवाः सत्यत्वेन भासन्ते तथैव स्वप्ने स्वप्नानुभवाः। स्वप्नावस्थायां मनः स्वप्नानुभवार्थम् अन्यदेव एकं सूक्ष्मं शरीरं धारयति। जाग्रदवस्थायां स्वप्नावस्थायां वा विचाराः, नामानि, रूपाणि च एकसमयावच्छेदेनैव प्रादुर्भवन्ति।

२३) मुमुक्षुणां कृते ग्रन्थपठनेन कोऽपि लाभः भवति वा?*

सर्वाणि शास्त्राणि वदन्ति यत् मोक्षप्राप्तये मनसः शमनम् आवश्यकम्। तस्मात् तेषां निर्णायकः उपदेशः अस्ति यत् मनसः शान्तिः साधनीया इति। एकवारम् एतत् तत्त्वम् अवगतं चेत् सन्ततग्रन्थपठनम् अनावश्यकं भवति। मनसः शान्त्यर्थं जनः केवलम् स्वस्मिन् एव मनः निवेश्य आत्मानम् अन्वेषयेत्। एतदन्वेषणं ग्रन्थेषु कथं कर्तुं शक्येत? जनः स्वस्य ज्ञानचक्षुषैव आत्मानम् अवगच्छेत्।

आत्मा पञ्चकोषाणाम् अन्तरे वर्तते ; ग्रन्थास्तु एतेभ्यः कोषेभ्यः बहिः वर्तन्ते। पञ्चकोषाणां त्यागमेव कृत्वा आत्मान्वेषणं करणीयं भवति इत्यतः ग्रन्थेषु आत्मान्वेषणं व्यर्थमेव। आत्मान्वेषणे एकः समयः आगच्छति यदा वयं यत्किमपि अधीतवन्तः तत् सर्वं ग्रान्थिकं ज्ञानं विस्मर्तव्यं भवति।

२४) किं नाम आनन्दः?*

आनन्दः आत्मनः स्वरूपमेव। आत्मा तथा च आनन्दः उभौ अभिन्नौ एव। कस्मिन्नपि जगद्वस्तुनि आनन्दः न विद्यते। अज्ञानवशात् वयं चिन्तयामः यत् वयं वस्तुभ्यः आनन्दं प्राप्नुमः इति। यदा मनः आत्मानं परित्यज्य बहिः गच्छति तदा तत् दुःखमनुभवति। सत्यत्वेन पश्यामः चेत् मनसः इच्छाः यदा पूर्णाः भवन्ति तदा तत् स्वस्य उद्गमस्थाने प्रतिनिवर्तते आनन्दं चानुभवति; यः आनन्दः आत्मनः स्वरूपमेव।

तथैव स्वप्नावस्थायां, समाधौ, मूर्छनायामपि अथवा यदा वाञ्छितं वस्तु अधिगम्यते अवाञ्छितं वा निरस्यते तदापि मनः अन्तर्मुखं भवति आत्मानन्दं चानुभवति। एवं मनः पर्यायक्रमेण आत्मनः बहिर्गत्वा आत्मानं प्रति निवर्तते पुनः पुनः। वृक्षस्य अधः घनच्छाया सुखकरी बहिस्तु प्रखरः विदाही आतपः। यः जनः सर्वदा आतपे भ्रमति स्म सः छायां प्राप्य सुखकारकं शैत्यम् अनुभवति। यः पुनः पुनः छायातः आतपं गत्वा पुनः छायां प्रति निवर्तते सः तु मूढः एव। बुद्धिमान् मनुष्यः तु सर्वदा छायायामेव तिष्ठेत्। तथैव यन्मनः सत्यं जानाति तत् ब्रह्म विहाय कदापि न गच्छति। तद्विपर्ययेण अज्ञस्य मनः जगति एव परिभ्रमति दुःखमनुभूय च पुनः किञ्चित्कालं ब्रह्म प्रति आनन्दानुभवार्थं निवर्तते।

यथार्थं विचारयामः तर्हि यत् जगदिति कथ्यते तत् केवलं विचाराः एव। यदा विचाराः न सन्ति तदा जगत् अदृश्यं भवति मनश्च आनन्दम् अनुभवति। यदा जगत् प्रतिनिवर्तते तदा मनः दुःखानुभवं प्राप्नोति।

२५) ज्ञानदृष्टिः का?*

मौनेन स्थानं ज्ञानदृष्टिरिति कथ्यते। मौनं नाम मनसः आत्मनि विलयनम्। दूरश्रवणं, दूरदर्शनं, त्रिकालज्ञानं इत्यादयः सिद्धयः ज्ञानदृष्टेः रूपाणि न सन्ति।

२६) ज्ञानवैराग्ययोः कः सम्बन्धः?

वैराग्यमेव ज्ञानम्। ते द्वे अभिन्ने एव। वैराग्यं नाम मनसः विषयवस्तुं प्रति गमनात् निवर्तनं ज्ञानं नाम विषयवस्तुनां पूर्णाभावः। अपरशब्दैः कथ्यते चेत् आत्मानं विहाय अन्यत् किमपि न अन्वेषणीयं एतस्य नाम अनासक्तिः वैराग्यं वा; तथा आत्मानं विहाय मनसः बहिरगमनं नाम ज्ञानम्।

२७) आत्मविचारणा ध्यानं च अनयोः कः भेदः?

आत्मविचारणा नाम मनसः आत्मनि एव निरोधः।** आत्मा एव सच्चिब्रह्मस्वरूपः अस्तीति वैचारिकचिन्तनं ध्यानम्।

२८) मुक्तिः नाम का?

बन्धने स्थितस्य स्वस्य स्वरूपविषये विचारणा तथा च आत्मत्वेन स्वस्य यथार्थज्ञानं मुक्तिः। आत्मविचारणा नाम किमपि विशिष्टं विचारकरणं न अपितु कोऽहम् इति पृच्छया अन्यविचाराणां नाशं साधयित्वा विचारराहित्येन आत्मन्येव स्थानम्।

श्री.अभिजित् तोडकरः

सुभाषितशिक्षणप्रमुखः

संस्कृतभारती, पश्चिममहाराष्ट्रप्रान्तः

17 तः 21 जनवरी पर्यन्तम्
स्वच्छमन्दिराभियानम्